

Murteen koettu autenttisuus kaunokirjallisuudessa

LAURA TAMMILEHTO

1 Johdanto

Murteita on käytetty suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa tietoisena tyylikeinona 1880-luvulta lähtien. 1900-luvun alussa murrepakinat, -muistelmat ja -runot loivat edelleen käytössä olevia konventioita sille, miten murteen vaikutelmaa saadaan tuottaa kirjoitettuun kieleen, ja 1990-luvun murreboomiksi kutsuttu kiinnostus murteisiin on entisestään laajentanut murteella kirjoitettujen tekstien lajikirjoa ja sitä, miten murteita käytetään osana kaunokirjallisuutta. (Koski 2002: 61, 66–69; Makkonen-Craig & Vaattovaara 2007: 401–403.) Murteilla voidaan esimerkiksi tuoda kaunokirjallisuuteen kansanomaisuuden vaikutelmaa, erotella henkilöhahmoja toisistaan ja liittää hahmot osaksi tiettyä kielyhteisöä (Mielikäinen 2001; Koski 2002: 61, 73; Tiitula & Nuolijärvi 2013: 18–19). Jotta näissä tavoitteissa onnistutaan, murteen on vakuutettava lukijansa autenttisuudestaan.

Tutkin tässä artikkelissa kaunokirjallisuudessa käytetyn murteen vastaanottoa autenttisuuden näkökulmasta.¹ Autenttisuudella tarkoitan tässä yhteydessä murteen koettua aitoutta; sitä, onnistuuko kirjailija tuottamaan tekstiin vakuuttavan illuusion puhutusta murteesta. Avaan käsitettä tarkemmin artikkelin luvussa 3. Vertaan kielenkäyttäjien kokemaa autenttisuutta murteen dialektologiseen autenttisuuteen eli kielen tutkimuksen parissa määriteltyihin murrekuvauksiin ja niiden pohjalta vakiintuneisiin murteen kirjallisen ilmaisun konventioihin. Tutkimus edustaa sosiolingvistiikkaa ja kiinnittyy sen parissa viime vuosina sijaa saaneeseen jälkistrukturalistista tilakäsitystä edustavaan ajatukseen murteista sosiaalisina konstruktioina (esim. Johnstone 2004, 2011, 2016; ks. lukua 3). Sovellan ajatusta autenttisen murteen rajojen tutkimiseen kaunokirjallisuuden kontekstissa.

Autenttisuus on ollut dialektologisessa kielentutkimuksessa keskeinen arvo. 1800–1900-lukujen taitteessa autenttiseksi kieli-informantiksi määriteltiin koko ikänsä samalla alueella asunut tavallisen kansan edustaja, ja tähän käsitykseen pohjautuva autenttisuuden ideologia eli ihanne variaatiottomasta, kansanomaisesta sekä muiden murteiden ja yleiskielen vaikutteista vapaasta murteesta näkyy kielentutkimuksessa osittain edelleen. (Bucholtz 2003: 399; Kurki 2007: 144–145.) Autenttisuus on murteen

1. Artikkelini pohjautuu pro gradu -tutkielmaani (Tammilehto 2020).

arvioinnissa tärkeä kriteeri myös kielenkäyttäjille (Eckert 2003: 392; Johnstone 2011: 204–205). Kielentutkijoiden ja kielenkäyttäjien käsitykset autenttisuudesta eivät kuitenkaan välttämättä vastaa toisiaan, ja kaunokirjallisuudessa on läsnä vielä kolmaskin näkökulma, kirjailijan teokseensa luoma autenttisuus. Kaunokirjallisuuden murre on kirjailijan valintojen ja eri aikoina vaihtelevien ideologisten arvostusten tulosta, eikä kirjailija välttämättä ole sitoutunut noudattamaan murteen konventioita tai miellyttämään kielenkäyttäjiä ja käyttämään murretta heidän autenttisuutensa pitämällä tavalla. (Kalliokoski 1998: 188; Koski 2002: 73–74). Siksi autenttisuus asettuu kaunokirjallisuudessa erityisen kiinnostavaan asemaan.

Tutkin kahden peräpohjalaista murretta käyttävän romaanin vastaanottoa kyselytutkimuksen keinoin. Tutkimusaineisto koostuu 48 vastauksesta kyselyyn, joka kartoitti vastaajien näkemyksiä Katja Ketun *Kättilössä* (2011) ja Rosa Liksomien *Everstinnassa* (2017) käytetyn murteen autenttisuudesta. Tutkimuskysymyksenäni on, miten kielenkäyttäjien näkemykset murteen autenttisuudesta suhteutuvat murteen dialektologiseen autenttisuuteen. Samalla selvitän, millaista autenttisuuteen liittyvää ideologista ajattelua kaunokirjallisuuden murteen autenttisuuden arviointiin liittyy.

Esittelen tutkimuksen aineistoa ja sen keruuta ja analyysia luvussa 2. Luvussa 3 taustoitan murteen autenttisuuden käsitettä ja ajatusta murteista sosiaalisina konstruktioina. Luvussa 4 tarkastelen, miten aineistoni kielenkäyttäjät suhtautuvat *Kättilössä* ja *Everstinnassa* käytetyn murteen dialektologiseen autenttisuuteen tai siitä poikkeamiseen. Lopuksi luvussa 5 kokoan tutkimuksen tulokset ja pohdin, millainen merkitys autenttisuuden ideologialla on kaunokirjallisuuden vastaanotossa.

2 Aineisto ja sen analyysi

Tutkimuksen aineistona käytän kyselyaineistoa, josta selvitän kielenkäyttäjien havaintoja kahden kaunokirjallisen teoksen murteen autenttisuudesta. Varsinaisen aineiston pohjana toimivat *Kättilö-* ja *Everstinna-*romaanit, joiden dialektologinen tarkastelu toimii vertailukohtana kielenkäyttäjien kokemusten analyysille. Tässä luvussa esittelen aluksi teoksissa käytettyjä murrepiirteitä ja sitä, miten ne suhteutuvat dialektologiseen tietoon peräpohjalaisista murteista (alaluku 2.1). Seuraavaksi kuvaan aineiston keruuta (2.2), vastaajien profiilia (2.3) ja käyttämiäni analyysimenetelmiä (2.4).

2.1 *Everstinna* ja *Kättilö*

Rosa Liksomien *Everstinna* (2017) ja Katja Ketun *Kättilö* (2011) ovat molemmat 2010-luvulla julkaistuja romaaneja, joiden tapahtumat sijoittuvat toisen maailmansodan aikaiseen Pohjois-Suomeen. Teoksissa käytetään peräpohjalaisia murteita, mutta eri tavoin. *Everstinnassa* käytetään murrepiirteitä kauttaaltaan, ja teos on kirjoitettu puhutun monologin kaltaiseksi, mikä luo vaikutelmaa murrepuheesta. *Kättilössä* murre näkyy henkilöhahmojen dialogeissa mutta kerronta on muuten yleiskielistä.

Dialektologisesta näkökulmasta *Everstinna* noudattaa peräpohjalaisen murteen konventioita. Teoksen monikon ensimmäisen ja toisen persoonan verbitaivutus on muo-

toa *olemma/oletta*, monikon kolmannen persoonan imperfektiaivutuksessa esiintyvät muodot *pärräsit* ja *juoksit*, geminaattanasaalit ja -likvidat ovat lyhentyneet (*uskala*) ja teoksessa esiintyy laajalevikkisistä murrepiirteistä esimerkiksi yleisgeminaatiota (*pah-haa*) ja yleiskielen *d:n* katoa (*läheisyyessä*) (ks. Rapola 1969 [1947]: 131–134; Lyytikäinen, Rekunen & Yli-Paavola 2013: 348–350). Lisäksi *Everstinnassa* käytetään säännönmukaisesti Tornion murteen mukaisia variantteja jälkitavujen *h:sta* (*kattohmaan*, *seiphäälä*) (Mantila 1992: 102–110, 143–145, 153–180; Lyytikäinen ym. 2013: 348). Teoksen murre voidaan sijoittaa peräpohjalaisten murteiden Tornion alaryhmään.

Kättilön murre ei asetu murremaantieteelliselle kartalle yhtä yksiselitteisesti. Jälkitavujen *h* esiintyy aineistoni kyselylomakkeeseen valikoituneissa katkelmissa Kemin murteen mukaisissa muodoissaan *mithän*, *tapethan*, *huoneeshen* ja Kemijärven murteen mukaisessa muodossa *aikojahan*, minkä lisäksi katkelmista löytyy yksi *tapethu*-muoto. TU-partisiippi ei dialektologisesti katsottuna ole muotoryhmä, jossa *h:ta* perinteisesti esiintyy (Mantila 1992: 5–6; Vaattovaara 2009: 156–157), eli *tapethu* ei noudata peräpohjalaismurteiden konventioita. *h:n* lisäksi *Kättilössä* käytetään peräpohjalaisten murteiden Kemin murteille tyypillisistä piirteistä inessiivin *sA*-päätevarianttia (*tuosa*), *eA*-yhtymän *iA*-varianttia (*rupia*) ja svaavokaalia (*kilijuu*) sekä *Everstinnan* tavoin yleisgeminaatiota (*sottaa*) ja lyhennettyjä geminaattanasaaaleja ja -likvidoja (*kartala*) (ks. Mantila 2000: 188, 192, 195; Lyytikäinen ym. 2013: 349–350). Piirteiden käytössä on kuitenkin variaatiota: esimerkiksi geminaattoja esiintyy teoksessa myös yleiskielisissä muodoissaan (*minulle*) eikä *Everstinnassa* runsaasti hyödynnettyä *olemma/oletta*-verbitaivutusta käytetä lainkaan. Katkelmissa esiintyy myös itämurteille tyypillisiä piirteitä, kuten *siula*-pronomini, *elä*-vastine *älä*-kieltoverbille ja *ht*-konsonanttiyhtymä yleiskielen *ts:n* vastineena (*kahto*) (ks. Kettunen 1940: kartta 113; Lyytikäinen ym. 2013: 405, 407).

2.2 Kyselyaineiston keruu

Aineistoni on kerätty sähköisellä kyselylomakkeella, jolla selvitin vastaajien näkemyksiä *Everstinnassa* ja *Kättilössä* käytetystä murteesta. Sähköinen kysely mahdollisti näkemysten selvittämisen eri keinoin, niin suljetuilla asteikkokysymyksillä kuin laajempiin, perusteltuihin vastauksiin kannustavilla avoimilla kysymyksillä (vrt. Mielikäinen & Palander 2002: 89; 2014: 22–24). Käsittelen kyselyn tehtävänantoja luvussa 4. Kyselylomakkeella annettiin vastaajille kaksi lyhyttä katkelmaa kummastakin teoksesta, joten kyselyyn saattoi osallistua riippumatta siitä, olivatko teokset etukäteen tuttuja vai eivät.

Tavoittelin tutkimuksen kohderyhmiksi toisaalta teokset lukeneita kirjallisuusharrastajia ja toisaalta peräpohjalaisia murteita tuntevia kielenkäyttäjiä. Jaoin linkin kyselylomakkeeseen keväällä 2020 kahdessa sosiaalisen median palvelussa: kahdessa Facebook- ja yhdessä Goodreads-verkkosivuston ryhmässä. Goodreads on kirjojen sosiaaliseen luettelointiin ja kirja-arvioihin keskittyvä verkkoalusta, jonka jakelupaikaksi valikoituneessa ryhmässä *Suomi Finland* oli aineistonkeruuhetkellä noin 2 300 jäsentä. Facebookissa jaoin linkkiä ryhmissä *Rennommat kirjallisuuden ystävät* (n. 3 600 jäsentä) sekä *Vistot nakut ja kolot knapsut* (n. 5 000 jäsentä), joista ensimmäinen keskittyy Goodreads-ryhmän tavoin kirjallisuuskeskusteluun ja jälkimmäinen Tornionlaakson murteeseen. Kysely keräsi noin kahden viikon aikana 48 vastausta, jotka muo-

dostavat tutkimuksen aineiston. Ryhmien jäsenmääriin nähden aineisto on pieni eikä mahdollista kovin laajalle yleistettäviä johtopäätöksiä; useammalle ryhmälle osoitettu kysely olisi voinut tuottaa kattavamman aineiston. Valittujen ryhmien kautta kysely tavoitti kuitenkin tutkimuksen kohderyhmään kuuluvia kielenkäyttäjiä, joiden kyselyvastaukset ovat perusteellisia ja siten laadullisen analyysin kannalta hedelmällisiä.

2.3 Vastaajien profiili

Vastaajien taustatiedoista tiedusteltiin kyselylomakkeella ikää, kotimaakuntaa ja -paikkakuntaa sekä mahdollista asumista Lapin alueella². 21–25-vuotiaita oli vastaajien joukossa 1, 26–30-vuotiaita vastaajia 3, 31–40-vuotiaita 7, 41–50-vuotiaita 12, 51–60-vuotiaita 10, 61–70-vuotiaita 10 ja yli 70-vuotiaita 5. Suurin osa vastaajista on keski-ikäisiä tai keski-ään ylittäneitä.

Taulukko 1.
Vastaajien taustatiedot (N = 48).

Taustatieto	Arvo	n
Ikä	21–25 vuotta	1
	26–30 vuotta	3
	31–40 vuotta	7
	41–50 vuotta	12
	51–60 vuotta	10
	61–70 vuotta	10
	Yli 70 vuotta	5
Kotimaakunta	Etelä-Savo (ES)	1
	Kainuu (K)	1
	Kanta-Häme (KH)	2
	Keski-Pohjanmaa (KP)	3
	Keski-Suomi (KS)	4
	Lappi (L)	24
	Pirkanmaa (P)	3
	Pohjois-Karjala (PK)	3
	Päijät-Häme (PH)	1
	Uusimaa (U)	4
	Varsinais-Suomi (VS)	1
En osaa sanoa (EOS)	1	

(Taulukko jatkuu seuraavalla sivulla.)

2. Käytän käsitettä ”Lappi” kuvaamaan peräpohjalaisten murteiden puhuma-alueita, sillä maakunnan nimenä se lienee kyselyn vastaajille alueen murremaantieteellistä määritelmää lähestyttävämpi. Luen Lappiin koko nykyisen Lapin maakunnan alueen, vaikka Peräpohjola (eteläinen Lappi) on ennen hahmotettu erilliseksi maakunnakseen (Paasi 1986: 180–182) ja esimerkiksi Tornionlaakson asukkaat tyyppillisesti samastuvat enemmän Tornionlaakson alueeseen kuin koko Lappiin (Vaattovaara 2009: 240).

Lapissa asuttu aika	0 vuotta	18
	0–5 vuotta	2
	5–10 vuotta	1
	10–20 vuotta	10
	20–30 vuotta	3
	30–40 vuotta	1
	40–50 vuotta	5
	Yli 50 vuotta	8

24 vastaajaa ilmoitti tuntevensa olevansa kotoisin Lapista, minkä lisäksi Keski-Suomesta ja Uudeltamaalta oli kummastakin 4 vastaajaa; Keski-Pohjanmaalta, Pirkanmaalta ja Pohjois-Karjalasta kustakin 3; Kanta-Hämeestä 2 sekä Etelä-Savosta, Kainuusta, Päijät-Hämeestä ja Varsinais-Suomesta kustakin 1. Yksi vastaajista valitsi kotimaakunta-kysymykseen vastausvaihtoehdon ”En osaa sanoa”. Paikkakunnittain tarkasteltuna vastauksissa korostuu Tornio, josta 10 vastaajaa ilmoitti olevansa kotoisin. Kyselyssä ei huomioitu vastaajien tarkkaa asumishistoriaa, mutta Lapin maakunnan alueella asumista tiedusteltiin. 18 vastaajaa ei ollut asunut Lapissa lainkaan, 2 vastaajaa oli asunut 0–5 vuotta, 1 vastaaja 5–10 vuotta, 10 vastaajaa 10–20 vuotta, 3 vastaajaa 20–30 vuotta, 1 vastaaja 30–40 vuotta, 5 vastaajaa 40–50 vuotta ja 8 vastaajaa yli 50 vuotta. 48 vastaajasta 30 oli jossain vaiheessa elämäänsä asunut Lapin alueella.

Osana analyysiprosessia yksilöin vastaajat vastaajakoodilla. Vastaajat on numeroitu juoksevilla numeroinnilla, minkä lisäksi vastaajakoodista näkyy vastaajan kotimaakunta ja mahdollinen Lapissa asuttu aika vuosina (esim. 32/L, 10–20). Vastaajakoodissa ei ole huomioitu vastaajien ikää, sillä en analyysissäni vertaile ikäryhmien välisiä eroja. Käytän koodeja luvussa 4 aineistoesimerkkien yhteydessä.

2.4 Aineiston analyysi

Kyselyaineiston analyysissä vertaan vastaajien näkemyksiä toisiinsa ja pohjatekstien dialektologiseen autenttisuuteen. Nojaan analyysissäni paitsi dialektologiseen tietoon eri murrepiirteistä myös esimerkiksi kansandialektologiseen tietoon siitä, millaisia asioita kielenkäyttäjät murteista tyypillisesti arvioivat (ks. lukua 4). Kyselyn suljettuihin kysymyksiin saatuja vastauksia analysoin määrällisesti yhdessä avointen vastausten laadullisen analyysin kanssa. Vaikka kyselyaineisto ei esimerkiksi haastatteluaineistojen tavoin tarjoa syvällistä tietoa vastaajien murrenäkemyksen muotoutumisesta (vrt. Mielikäinen & Palander 2014: 22), määrällistä ja laadullista analyysia yhdistelevä tarkastelu paljastaa vastaajaryhmien välisiä eroja ja kertoo siitä, miten kaunokirjallisuudessa käytetyn murteen autenttisuutta voidaan arvioida.

Analyysi perustuu laadulliseen sisällönanalyysiin (ks. esim. Tuomi & Sarajärvi 2018: 78–107), jonka ottein aineisto on teemoiteltu neljään ryhmään, jotka kuvaavat vastaajien suhtautumista teosten eri tavoin dialektologiselle autenttisuudelle uskolliseen murteeseen. Esittelen ryhmät analyysiluvussa 4 ja pohjustan niiden käsittelyä seuraavaksi kertomalla tutkimuksen teoreettisista lähtökohdista.

3 Murteen autenttisuus ideaalina, illuusiona ja sosiaalisena konstruktiona

Tutkimukseni keskittyy *autenttisuuden* käsitteen ympärille. Taustoitan tässä luvussa, millaista ideologista ajattelua autenttisuuteen on kielentutkimuksessa liitetty ja miten autenttisuutta voi lähestyä jälkistrukturalistisen tilakäsityksen kautta (alaluku 3.1). Lisäksi tarkastelen autenttisuutta kaunokirjallisuuden kontekstissa, jossa sitä määrittävät myös kirjallisesti ilmaistun murteen lainalaisuudet (alaluku 3.2).

3.1 Autenttisuuden ideologiasta ajatukseen murteesta konstruktiona

Suomalainen murteentutkimus pyrki 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa kuvaamaan ensisijaisesti muiden murteiden ja kirjoitetun kielen vaikutteista vapaita paikallismurteita. Vaikka tutkijat tiedostivat kielellisen vaihtelun olemassaolon, oli murteentutkijan tavoitteeksi ajan hengen mukaisesti asetettu eheän kuvan luominen tietyn pitäjän murteesta. (Nuolijärvi 1988: 117–119, 125–126.) Autenttisimmaksi kielinformantiksi katsottiin siksi pitkään samalla alueella asunut ja murretta ensisijaisesti puhuva kouluttamaton kansalainen, joka tunsi murteen perusteellisesti (mas. 122–123; ks. myös esim. Virtaranta 1946: 7; Rapola 1969 [1947]: 18). Ideaalisen informantin ja aidon murteen tavoittelun taustalla näkyy autenttisuuden ideologia. Ideologia edustaa puristista suhtautumista kieleen ja näkyy esimerkiksi kieleen liittyvissä vastakkainasetteluissa – ”aito” ja ”epäaito”, ”puhdas” ja ”epäpuhdas”, ”me” ja ”muut” – sekä siinä, millaisia vaatimuksia autenttisuudelle asetetaan ja kuka sen viime kädessä määrittelee. (Bucholtz 2003: 404–407; Coupland 2003; 417–424; 2014; Johnstone 2016: 633; Piippo, Vaattovaara & Voutilainen 2016: 25.)

Sosiolingvistiikka rantautui Suomeen 1970-luvulla ja laajensi kielellisen vaihtelun tutkimuskohteita alueellisesta vaihtelusta kaikenlaisen vaihtelun tarkasteluun (Kurki 2007: 145–147). Tämän päivän sosiolingvistiikka keskittyy kielen konstruktiivisuuden ja sosiaalisten merkitysten tutkimukseen (Bucholtz 2003: 411; Eckert 2003: 392–393). Näin ajateltuna autenttisuus on diskursseissa muodostuva dynaaminen prosessi, joka voi rakentua ja jota voidaan rakentaa myös esimerkiksi performatiivisesti (Coupland 2014: 21; Lacoste, Leimgruber & Breyer 2014: 2). Kaunokirjallisuuden kielen autenttisuudessa on kyse juuri performansista, tekstiin tuodusta puhutun kielen illuusiosta (vrt. Tiittula & Nuolijärvi 2013: 12).

Kun murteita tarkastellaan konstruktiona, hyväksytään, että ne ovat lingvistien ja kielenkäyttäjien jatkuvan neuvottelun ja uudelleen määrittelyn tulosta (Bucholtz 2003: 408). Murteiden voidaan katsoa olevan tietyllä tapaa kuviteltuja: Murteet syntyvät niistä sosiaalisista merkityksistä, joita kielenkäyttäjät niihin liittävät. Murre ei ole sidottu tiettyyn fyysiseen lokaatioon, vaan siitä tulee kielenkäyttäjälle todellinen vasta, kun se tunnustetaan omaksi kielimuodokseen. (Johnstone 2004: 67; Piippo ym. 2016: 85–86.) Ajatuksen taustalla on jälkistrukturalistinen tilakäsitys, jossa käsitteet *tila* ja *paikka* erotetaan toisistaan; objektiivisen sijainnin kautta määrittävästä tilasta tulee paikka, kun se on vuorovaikutuksessa ihmisen kanssa ja tulee määritellyksi ensisijaisesti sille annettujen subjektiivisten merkitysten kautta (Johnstone 2004: 66–70; Vaattovaara 2009:

36–39). Suomen kontekstissa jälkistrukturalistista tilakäsitystä edustaa esimerkiksi tutkimus ”helsinkiläisestä s:stä”, joka osoittaa, että kielenpiirre, jonka olemassaolosta ei ole selkeää akustista näyttöä, voi olla kiinteä osa kielenkäyttäjien kuvitelmaa helsinkiläisestä puhekielestä. ”Helsinkiläinen s” sijaitsee fyysisen tilan sijaan kielenkäyttäjien konstruktiossa helsinkiläisyydestä. (Halonen, Nyström, Paunonen & Vaattovaara 2020.)

Yksittäisten subjektiivisten merkitysten lisäksi paikkoihin kytkeytyy laajempia kieli-ideologioita ja identiteetin kannalta keskeisiä rakennuselementtejä. Paikkoja ja paikkoihin liittyviä identiteettejä rakennetaan kielen kautta. (Johnstone 2011: 203, 210.) Vaikka kielenkäyttäjien näkemykset murteiden rajoista ja murteelta vaaditusta autenttisuudesta ovat osittain yksilöllisiä ja pysyvälouontoisia, on niillä yhteisöllinen ja muokkautuva pohja (Mielikäinen 2005: 116; Piippo ym. 2016: 89–90). Etenkin yksittäisiin kielenpiirteisiin liitetyt merkitykset ovat dynaamisia. Jokin piirre voi toimia paikallisuuden symbolina, mutta sen käyttö voi myös laajeta murreyhteisön ulkopuolelle ja kantaa tällöin erilaisia sosiaalisia merkityksiä. (Johnstone 2004: 74; Piippo ym. 2016: 103–104.) Esimerkiksi *mie*-pronominilla, joka yleisimmin liitetään kaakkois- ja peräpohjalaismurteisiin, saatetaan näiden murrealueiden ulkopuolella ilmaista karjalaisstereotypioihin pohjautuen vilkkautta, iloisuutta ja myönteistä maalaisuutta (Mantila 2004: 332–333). Toisaalta dialektologisesti tietylle alueelle kuuluvia murrepiirteitä ei välttämättä edes ajatella ensisijaisesti kyseisen murrealueen piirteinä, vaan kielenkäyttäjät voivat hahmottaa piirteitä pikemminkin subjektiivisina etäisyksinä ja viesteinä sosiaalisista merkityksistä (Vaattovaara 2012: 192–194).

Indeksisyydellä tarkoitetaan kielen aineksiin liittyviä sosiaalisia ja tilanteisia merkityksiä (Lehtonen 2015: 35–36; Piippo ym. 2016: 29). Kielen ainekset liittyvät niihin sosiaalisiin merkityksiin, joiden kanssa ne esiintyvät yhtä aikaa (Johnstone 2016: 633). Esimerkiksi *mie*-pronominin kuuleminen lappilaisen suusta liittää sen kuulijan mielessä Lapin murteeseen, ja jatkossa pronomini voi toimia indeksinä lappilaisuudesta, vaikka muita siihen viittaavia murrepiirteitä ei puheessa esiintyisikään (Piippo ym. 2016: 29, 36). Silverstein (2003) kuvaa indeksisyyttä tarkemmin indeksien järjestymisen kautta: ensimmäisen asteen indeksit ovat kielen ainekseen liittyviä pragmaattisia merkityksiä, toisen asteen indeksit mutkikkaampia metapragmaattisia merkityksiä, ja kolmannen ja n:nen asteen indeksisyudessa kielen ainekset ja niihin liitetyt mielikuvat toimivat yhdessä kokonaisen identiteetin esityksenä (mas. 193–194, 217, 227). *Mie*-pronomini voi esimerkiksi ensimmäisen asteen indeksinä toimia merkinä itä- tai pohjoissuomalaisuudesta ja toisen asteen indeksinä karjalaisiin liitetystä iloisuudesta (Piippo ym. 2016: 36). Toisen ja korkeamman asteen indeksisyudessa kuka tahansa kielenkäyttäjä voi käyttää kielenpiirteitä kielellisenä resurssina (mp.; ks. myös Eckert 2008; Johnstone 2016).

Indeksiset yhteydet merkitysten ja kielen aineiden välillä muodostuvat prosessissa, jota voi kutsua *rekisteriytymiseksi* (engl. *enregisterment*, esim. Agha 2007: 80–81; suomenoksesta ks. Lehtonen 2015: 40). Rekisteriytymisessä merkit liitetään olemassa oleviin malleihin eli semioottisiin rekistereihin erilaisten prosessien ja käytänteiden kautta (Agha 2007: 81). Se, mikä kielen aines rekisteröityy ja mihin rekistereihin, on monimutkainen prosessi, johon vaikuttavat myös ideologiset periaatteet esimerkiksi autenttisuudesta. Rekisterit eivät ole muuttumattomia ja kaikkien kielenkäyttäjien yhteisesti jakamia. (Johnstone 2016: 633–634, 638, 641.)

Murteen tarkasteleminen yhtenä erilaisia indeksisiä merkityksiä sisältävänä kielen rekisterinä korostaa murremielikuvien rakentumista yhteistyössä. Ajatus murteista kuviteltuina konstruktioina ei kiistä dialektologista tietoa murteiden eroista tai murteille tyypillisistä kielenpiirteistä, mutta se siirtää tarkastelunäkökulmaa kielitieteilijöiltä kansalle. Murteet ovat olemassa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa syntyvinä, kieleen liittyvinä tai kielenulkoisina käsityksinä, jotka rakentuvat koko ajan uudelleen. (Piippo ym. 2016: 35, 85–86, 90, 93.) Näin ollen kielenkäyttäjien arviot ja käsitykset kielestä nousevat keskeiseen rooliin autenttisen murteen määrittelyssä. Kielenkäyttäjät voivat ajatella joidenkin kielen varianttien olevan toisia autenttisempia, ja nämä käsitykset voivat näkyä tiettyjen varianttien käyttämisessä, jäljittelyssä tai välttämässä sekä puheena siitä, millaisia eri varieteetit ovat (Johnstone 2014: 98). Autenttisen murteen yksilölliset konstruktiot ovat läsnä myös kaunokirjallisuuden autenttisuuden arvioinnissa.

3.2 Autenttinen murre kaunokirjallisuudessa

Murre on alun perin puhutun kielen varieteetti, joten kirjoitetussa murteessa on oikeastaan kyse murteen vaikutelman tai illuusion luomisesta kirjoitettuun kieleen (Kallio-koski 1998: 184; Mielikäinen 2001; Viinikka & Voutilainen 2013). Murteen illuusio voidaan saada aikaiseksi käyttämällä tavoitellulle murteelle tyypillisiä äänne-, muoto- ja sanastopiirteitä, joiden valintaan vaikuttavat kirjoittajan tarkoituksien lisäksi aiempien murreteosten luomat normit murteella kirjoittamiselle (Kallio-koski 1998: 185; Makkonen-Craig & Vaattovaara 2007: 406). Esimerkiksi murrepakinoissa pyritään usein systemaattiseen murteen käyttöön, kun taas kaunokirjallisuudessa murre saattaa näkyä vain repliikeissä tai yksittäisinä murrepiirteinä. Murrepakinoitsijan syy murteen käyttämiselle voi olla murteen säilyttäminen tai alueellisen identiteetin vahvistaminen, mutta kaunokirjallisuudessa murteen tehtävä on tyypillisemmin henkilöiden, alueen tai sosiaalisen aseman luonnehtiminen. (Mielikäinen 2001; ks. myös Hermo 2021.)

Fennistiikassa kaunokirjallisuuden murretta on usein tutkittu vertaamalla teoksen kielessä tehtyjä valintoja siihen murteeseen, jonka puhuma-alueelle teoksen tapahtumat sijoittuvat (Kallio-koski 2021: 577). Lukijalle murteen illuusion syntyminen ei kaunokirjallisuudessa vaadi kaikilta yksityiskohdiltaan tarkkaa murteen käyttöä, kunhan murre synnyttää vaikutelman autenttisesti puhetilanteesta (Tiittula & Nuolijärvi 2013: 36, 76, 234). Vaikutelma voidaan saada aikaiseksi yhdelläkin piirteellä, eikä murreimitaation tarvitse olla dialektologisesta näkökulmasta tarkasteltuna täydellinen tai välttämättä edes osuva ollakseen vakuuttava (Niedzielski & Preston 2000: 116; Makkonen-Craig & Vaattovaara 2007: 410). Liian runsas murteen käyttäminen tekstissä voi jopa heikentää aidon murteen vaikutelmaa, sillä kirjoitus muuttuu hankalasti ymmärrettäväksi ja epäautenttiseksi. Murre ei puheessaan ole kokonaisvaltaista, vaan sisältää variaatiota. (Mielikäinen 2001; Tiittula & Nuolijärvi 2013: 18.)

Murrekirjallisuudessa ovat murretta esittävän tekstin ja kirjallisuuden ulkopuolisen murteen lisäksi läsnä kielitieteilijöiden sekä kieliyhteisön näkemykset kirjoitetusta murteesta (Kallio-koski 1998: 185). Jos murre nähdään (kuviteltuna) konstruktiona, joka muodostuu yhteisöissä mutta on silti jokaiselle kielenkäyttäjälle yksilöllinen, voivat näkemykset kirjallisuuden kontekstissa autenttisesti murteesta vaihdella kielen-

käyttäjittäin homogeenisenkin yhteisön sisällä (vrt. Johnstone 2014: 100). Autenttisuus on lukijakohtaista (Lacoste ym. 2014: 2): siinä missä osalle kielenkäyttäjistä tekstin helppo luettavuus ja kielen variaatio on tärkeää, voi osa vaatia murteelta tarkkaa konventioiden noudattamista (ks. Koski 2002: 73–74).

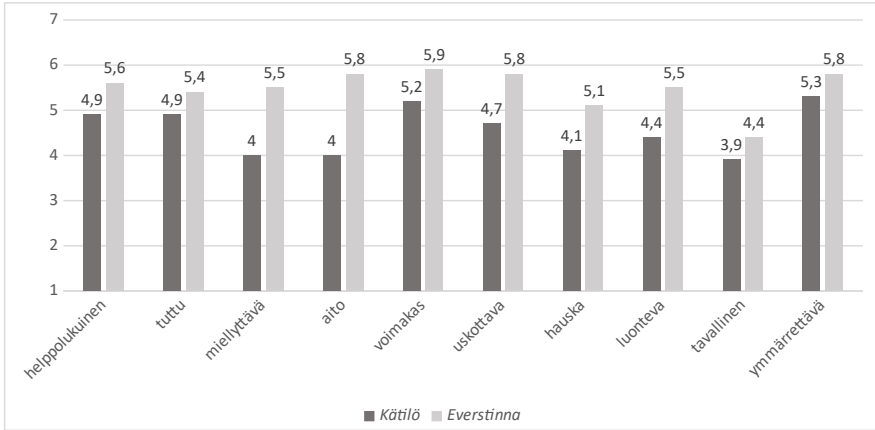
4 *Kättilön* ja *Everstinnan* murteen koettu autenttisuus

Tässä luvussa esittelen, miten aineistoni kielenkäyttäjät arvioivat *Kättilön* ja *Everstinnan* murretta autenttisuuden näkökulmasta. Olen jakanut havainnot neljään ryhmään sen perusteella, kuinka kielenkäyttäjät arvioivat teosten autenttisuutta ja miten arviot suhteutuvat dialektologiseen tietoon. Aloitan alaluvun 4.1 käsittelemällä *Everstinnaa*, jonka murre on sekä dialektologian että aineiston vastaajien näkökulmasta autenttista. Tämän jälkeen alaluvuissa 4.2, 4.3 ja 4.4 perehdyn *Kättilön* murteeseen, joka ei dialektologisten kriteerien perusteella ole yhtä autenttista peräpohjalaismurretta kuin *Everstinnan* murre: Alaluvussa 4.2 kuvaan niiden vastaajien näkemyksiä, joiden mukaan *Kättilön* murre on sekä epäautenttista että epäautenttisuutensa takia epämiellyttävää. Alaluku 4.3 keskittyy näkemyksiin, joiden mukaan *Kättilön* murre tuntuu autenttiselta. Lopulta alaluvussa 4.4. esittelen sellaisten vastaajien näkemyksiä, jotka tunnistavat *Kättilön* murteesta epäautenttisia piirteitä mutta kokevat murteen niistä huolimatta kontekstissaan miellyttäväksi.

4.1 Konventioita noudattava ja autenttiselta tuntuva murre

Kyselylomakkeella vastaajien yhtenä tehtävänä oli arvioida lomakkeelle poimittujen teoskatkelmien murretta seuraavan ohjeen mukaan: ”Valitse vaihtoehto, joka mielestäsi kuvaa katkelmissa käytettyä murretta. Vastaa mielikuvasi perusteella – oikeita tai vääriä vastauksia ei ole. Voit halutessasi tarkentaa vastauksiasi avoimiin kenttiin.” Vastaajille annettiin kymmenen adjektiiviparia, jotka he asettivat kuvaavaksi katsomaansa kohtaan seitsenportaista Osgoodin semanttista differentiaaliasteikkoa. Adjektiivipareilla kartoitettiin vastaajien kokemuksia teoskatkelmien murteen ymmärrettävyydestä (*helppolukuinen* – *vaikealukuinen*, *ymmärrettävä* – *vaikeasti ymmärrettävä*), voimakkuudesta (*voimakas* – *heikko*), tunnistettavuudesta (*tuttu* – *vieras*, *tavallinen* – *epätavallinen*), miellyttävyydestä (*miellyttävä* – *epämiellyttävä*, *hauska* – *ärsyttävä*) ja aitoudesta (*aito* – *epäaito*, *uskottava* – *epäuskottava*, *luonteva* – *teennäinen*). Adjektiiviparien valinnassa on sovellettu Mielikäisen ja Palanderin (2014: 79–106) metatutkimuksessa esittelemää jaottelua seitsemästä merkityskategoriasta, joihin suomalaisten kielenkäyttäjien kielimuodoista tekemät luonnehdinnat voidaan karkeasti jakaa. Osa adjektiivipareista kytkeytyy toisiinsa: Esimerkiksi itselle tuttua murretta pidetään yleensä ymmärrettävänä, tavallisena ja miellyttävänä (Niedzielski & Preston 2000: 70–77; Palander 2005: 86; Mielikäinen & Palander 2014: 82, 90, 134). Murteiden koettu aitous on puolestaan yhteydessä tunnistettavuuteen, leimallisuuteen ja luontevuuteen (Mielikäinen & Palander 2014: 84). Adjektiiviparien välisten kytkösten kautta kyselyn adjektiiviparit kytkeytyvät autenttisuuteen, vaikka kaikki adjektiiveista eivät mittaa sitä suoraan.

Kuvio 1 esittää kunkin adjektiiviparin saamat keskiarvot asteikkojen myönteiseen ääripäähän suhteutettuna. Kuviossa arvo 7 on myönteisin mahdollinen arvo ja 1 kielteisin.

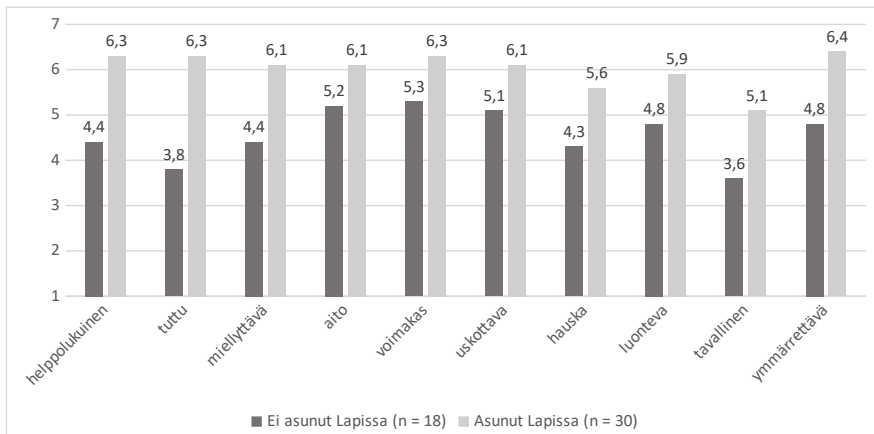

Kuvio 1.

Teoskalkelmien murretta kuvaavien adjektiivien saamat keskiarvot suhteessa adjektiiviparin myönteiseen ääripäähän (arvo 7) (N = 48).

Kuvio havainnollistaa eroja vastaajien suhtautumisessa teoksissa käytettyyn murteeseen. Kuten alaluvussa 2.1 kuvaan, noudattaa *Everstinnassa* käytetty murre peräpohjalaismurteen vakiintuneita konventioita dialektologisesta näkökulmasta uskottavammin kuin *Kättilössä* käytetty murre. Myös aineistoni vastaajat suhtautuvat *Everstinnan* murteeseen *Kättilön* murretta myönteisemmin, mikä näkyy siinä, että *Everstinnan* murretta arvioivien adjektiiviparien keskiarvot ovat *Kättilöä* korkeampia kaikilla mitatuilla adjektiiveilla. *Kättilönkin* kohdalla arviot ovat keskimäärin lähempänä asteikon myönteistä kuin kielteistä ääripäätä, mutta ero *Everstinnasta* esitettyihin arvioihin on selkeä. Esimerkiksi adjektiivin *aito* keskiarvo on *Everstinnan* osalta 5,8 ja *Kättilön* osalta 4,0.

Arvioissa on kuitenkin vastaajakohtaisia eroja, jotka jakautuvat vastaajien asuinhistorian mukaan. Kaikkein myönteisimmin *Everstinnan* murretta arvioivat vastaajat, jotka ovat elämänsä aikana asuneet Lapin ja erityisesti läntisen Lapin alueella. Kuvio 2 (seur. sivulla) kuvaa *Everstinnasta* annettuja arvioita niiden vastaajien välillä, jotka ovat asuneet Lapissa, ja niiden välillä, jotka eivät kyselyssä ilmoittaneet asuneensa Lapin alueella. Kuvio havainnollistaa eroja Lapissa asuneiden ja muiden vastaajien arvioiden välillä. Suuri osa Lapissa asuneista vastaajista on kotoisin Tornioista ja sen lähialueilta, ja heille *Everstinnan* murre tuntuu autenttiselta. Verrattuna vastaajiin, jotka eivät ole asuneet Lapissa, on ero räikein adjektiiviparin *tuttu – vieras* kohdalla: Lapissa asuneiden 30 vastaajan arvioiden keskiarvo on 6,3 ja muiden 18 vastaajan keskiarvo vain 3,8.

Kuvio 2.

Everstinnan teoskatkelmien murrettä kuvaavien adjektiivien saamat keskiarvot Lapissa asuneiden ja muiden vastaajien välillä suhteessa adjektiiviparin myönteiseen ääripäähän (arvo 7) (N = 48).

Kyselyn avoimissa vastauksissa moni Lapissa asunut vastaaja kommentoi murteen tuttuutta (ks. vastaajakoodista alalukua 2.3):

- (1) Oma murtheeni (7/L, 20–30)
- (2) Tulee tuttu mielikuva Tornionjokilaaksolaisesta sanailusta (18/L, 50+)

Murteen tuttuus tai vieraus on kytköksissä siihen, miten murteen esteettisyyttä arvioidaan: kielenkäyttäjän omasta puheesta poikkeava ja siten vahvasti tunnusmerkkinen murre voi vaikuttaa epämiellyttävältä, kun taas tuttu ja ymmärrettävä murre koetaan tyypillisesti miellyttäväksi (Palander 2005: 86; 2011: 133–134). *Everstinna* saakin adjektiiviparin *miellyttävä* – *epämiellyttävä* osalta Lapissa asuneilta vastaajilta keskiarvon 6,1 ja muilta vastaajilta keskiarvon 4,4.

Lapissa asuneiden vastauksissa toistuvat arviot *Everstinnan* murteen virheettömyydestä. Murretta kuvaillaan esimerkiksi ”lähes virheettömäksi” (10/L, 50+), ”tutuksi murteeksi oikein kirjoitettuna” (11/L, 50+) ja ”varsin huolelliseksi ja uskottavaksi” (41/L, 40–50). Yksittäisistä kielenpiirteistä kommentoidaan erityisesti jälkitaivujen *h*:ta: ”Jokhainen hoo oikeala paikala” (34/L, 40–50). Jälkitaivujen *h* on peräpohjalaisten murteiden keskeisin tunnusmerkki, jonka oikeaksi mielletyt paikat saatetaan piirteen käyttöalueella tunnistaa tarkasti (Rapola 1969 [1947]: 131–132; Vaattovaara 2009: 227–238). *Everstinna*ssa *h*:t ovat Tornion murteen mukaisilla paikoillaan (vrt. Mantila 1993: 566–568, 572–575), joten murre tuntuu sitä tunteville vastaajille odotuksenmukaisesti autenttiselta.

Murteen autenttisuuden ideologia, johon liittyy aitouden arvostamista ja virheelliseksi katsottujen muotojen etsimistä, näkyy vastauksissa vahvasti. Lapissa asuneet vastaajat arvioivat murretta suhteessa tornionjokilaaksolaiseen murreidealiin, jonka ra-

jat muotoutuvat murteen tuttuuden kautta. Tämä näkyy myös siinä, kuinka murteesta puhutaan ”osaamisena”, ”hallitsemisena” ja ”taitamisena”:

- (3) Rosa on länsirajalta kotoisin ja osaa murteen. (11/L, 50+)
- (4) Tekstistä huomaa että kirjoittaja hallitsee murteen koska se on hänelle tuttu. (17/L, 50+)
- (5) Rosa Liksom on äärettömän taitava murteenkäyttäjä, en ole koskaan nähnyt hänen kirjoissaan mitään, mikä ei kuulostaisi aidolta. (32/L, 10–20)

Suurelle osalle muistakin vastaajista *Everstinnan* murre tuntuu autenttiselta. Esimerkiksi adjektiiviparin *aito – epäaito* suhteen muualla kuin Lapissa asuneiden vastaajien keskiarvo on 5,2, kuten kuvio 2 näyttää. Avoimissa vastauksissa nämä vastaajat kommentoivat murteesta syntyvää ”syntyperäisen lappilaisuuden” vaikutelmaa (esimerkki 6), vertaavat murretta pohjoisessa asuvien tuttaviin murteeseen (esimerkki 7) ja poimivat lomakkeen katkelmista peräpohjalaisiksi tai lappilaisiksi nimeämiään sanoja ja kielenpiirteitä (esimerkki 8):

- (6) Tuo mukaan myös tunteen syntyperäisestä lappilaisuudesta. (37/PK, o)
- (7) Tekstissä on samoja sanoja kuin tervolalaiset tuttavat ja sukulaiset käyttävät, mm. Pörrö, helhmaan, lähemä, net. Murteesta tuli kotoisa olo, koska samalla tavalla puhuvat useat sukulaiseni tervolasta [– –]. (1/P, o)
- (8) [Huomio kiinnittyi] Peräpohjalaiseen murteeseen. H:n esiintyminen, kuten sanassa syöhmään, A:n käyttö e:n sijasta sanoissa emmä ja kattelimma, d:n vaihtelu t:n kanssa, sana pörrö (mikä tuntuu olevan usein käytetty ja tunnettu murrekana) (2/K, o)

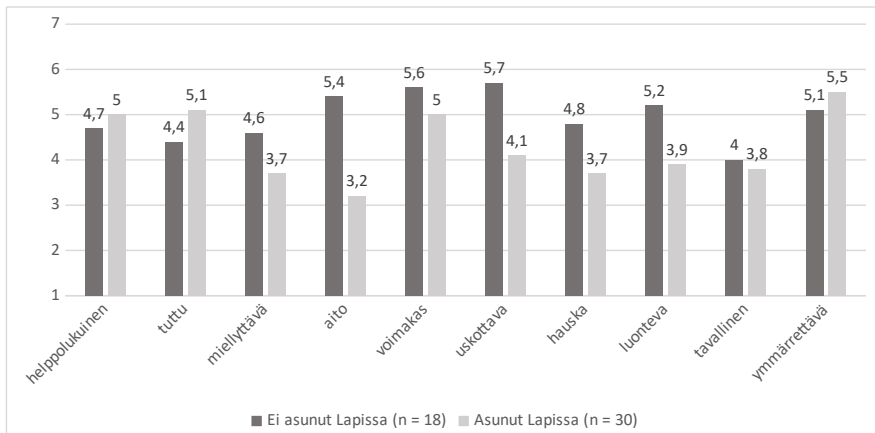
Vaikka sekä Lapissa asuneet että muut vastaajat arvioivat *Everstinnan* murteen olevan autenttista, on vastausten välillä näkökulmaero: siinä missä Lapissa asuneet kuvailivat murteen miellyttävyyttä ja puhuvat murteen käytöstä sen ”osaamisena”, tyytyvät muut vastaajat toteamaan huomaamiensa piirteiden olemassaolon. Ennen kaikkea heidän huomionsa kiinnittyi itselle ja omalle murteelle vieraisiin piirteisiin. Arvio murteen autenttisuudesta voi murteen läheisyyden sijaan perustua tuttaviin puhetapaan, kuten esimerkissä 7, tai mainosten, median ja esimerkiksi murrekirjallisuuden luomaan kuvaan pohjoisesta ja sen murretta käyttävistä ihmisistä (ks. Palander 2005: 87; Mielikäinen & Palander 2014: 80, 109).

Everstinnan murre noudattaa kirjoitetun peräpohjalaismurteen konventioita ja tuntuu autenttiselta etenkin murretta tuntevien kielenkäyttäjien näkökulmasta. Autenttisuuden ja sen rajojen kannalta kiinnostavampaa onkin, huomaavatko kielenkäyttäjät eron konventioita noudattavan ja niitä rikkovan murteen välillä. Seuraavaksi esitellen, kuinka vastaajat arvioivat *Kättilön* murretta, joka dialektologisesta näkökulmasta

katsottuna ei ole autenttista mahdollista peräpohjalaismurretta. Tarkastelen *Kättilön* murteesta esitettyjä arvioita seuraavan kolmen alaluvun ajan aloittaen niistä vastaa- jista, jotka pitävät murretta epäautenttisena ja epämiellyttävänä.

4.2 Konventioita rikkova ja epäautenttiselta tuntuva murre

Kättilön *Everstinnasta* poikkeava tapa käyttää murretta näkyy aineiston vastauksissa. Kuvio 3 esittää Lapissa asuneiden ja muiden vastaajien arvioita *Kättilön* murteesta. Ar- vioissa on enemmän hajontaa kuin kuviossa 2 esitetyissä *Everstinnan* murteen arvioissa:

Kuvio 3.

Kättilön teoskatkelmien murretta kuvaavien adjektiivien saamat keskiarvot Lapissa asuneiden ja muiden vastaajien välillä suhteessa adjektiiviparin myönteiseen ääripäähän (arvo 7) (N = 48).

Lapissa asuneet vastaajat arvioivat *Kättilön* murteen olevan *helppolukuisempaa*, *tutum- paa* ja *ymmärrettävämpää* kuin ne vastaajat, jotka eivät ole asuneet Lapissa. Erot ei- vät ole suuria, vaan esimerkiksi adjektiivipari *helppolukuinen* – *vaikealukuinen* saa Lapissa asuneilta keskiarvon 5 ja muilta keskiarvon 4,7. Lapissa asuneita vastaajia on yhteensä 30 ja muita vastaajia 18, joten on huomattava, että yhden vastaajan arvio vai- kuttaa keskiarvoihin ryhmissä eri tavoin: muualla kuin Lapissa asuneiden ryhmässä yhden vastaajan arviolla on keskiarvon kannalta suurempi merkitys. Kiinnostavaa on, että toisin kuin *Everstinnan* kohdalla, *Kättilön* murre saa myönteisemmän vastaan- oton muilta kuin Lapissa asuneilta vastaajilta seitsemässä kysymyksen kymmenestä adjektiiviparista. Ero keskiarvoissa on huomattava etenkin adjektiiviparissa *epäaito* – *aito*, jossa Lapissa asuneiden keskiarvo on 3,2 ja muiden 5,4.

Kyselyn Lapissa asuneille vastaajille *Kättilön* murre ei tunnu autenttiselta. Vastauk- sissa toistuu teoskatkelmien ”virheiden” etsiminen ja korjaaminen, eli murteen peilaa- minen omaan tornionjokilaaksolaiseen murreideaaliiin (ks. alalukua 4.1):

- (9) Virheitä: *siula* po. *sinula* kilijuu po. kiljuu elekää po. älkää vaan po. vain olette po. oletta emme po. emmä minulle po. minule set po. se Perkkeleestä po. Perkelhe(e)stä kuoleepi po. kuolee aikojahan po. aikoih(a)an helevetti po. helvetti ei kait po. ei sunkha(a)n vaines po. vainkh(a)an tuosa po. tuossa noin po. nuin kahto po. katto huoneeshen po. huohneess(e)en elä po. älä rupia po. rupea (tai paremmin: ala) kuolleen po. kuohleen/kuolhen missään po. mish(ä)än elä po. älä tapethu po. tapettu pian po. kohta (10/L, 50+)
- (10) Koska olen itse Ylitorniolta, murre tuntuu tutulta, mutta kuitenkin erilaiselta kuin jokivarren murre. H on joissakin kohdissa minun näkökulmastani väärässä paikassa - esim. ”tapethu” tai ”huoneeshen”. (32/L, 10–20)

Lapissa asuneilla vastaajilla on tarkka käsitys siitä, miten murretta voisi uskotavammin ilmaista (esimerkki 9) ja missä peräpohjalaismurteiden alaryhmien rajat menevät (esimerkki 10). Vastaajista monet ovat kotoisin Tornion murteiden alueelta, ja *Kättilön* murretta verrataan useimmiten juuri niihin. Yksittäisistä kielenpiirteistä jälkitavujen *h*:n paikkoihin, varsinkin peräpohjalaismurteissa tuntemattomaan *tapethu*-muotoon, tartutaan eniten. Monet vastaajat pyrkivät myös paikantamaan murteen muualle Suomeen, esimerkiksi Kemijokivarteen, Ouluun, itäiseen Lappiin, itäiseen Suomeen, Koillismaan ja Rovaniemen seudulle, Karjalaan, Pohjois-Lappiin ja Savoan. Monet arvioista ovat sekä täsmällisiä että yksityiskohtaisia (vrt. Preston 1996: 40–43): esimerkiksi *kahto*-verbimuoto esiintyy savon murteissa, *siula*-pronomini on ensisijaisesti kaakkoismurteille tyypillinen variantti ja *mithän*-tyyppinen *h*:n paikka voi viitata Kemijokivarteen (Rapola 1969 [1947]: 132, 144; Lyytikäinen ym. 2013: 348, 405, 407).

Usean vastaajan mukaan *Kättilössä* käytetty murre ei ole ”puhdasta pohjoisen murretta” (7/L, 20–30), vaan siihen on otettu aineksia muista murteista. Murretta kuvailaan ”sekoitukseksi” ja ”sekakieleksi”:

- (11) Murre ei tunnu oleva mistään kotosin vaan sekotusta tai omanlaistaan (29/L, 50+)
- (12) Minusta tämä on hiukan sekakieltä itäsuomalaisen ja pohjoisemman suomen murteen välillä. (37/PK, o)

Murteiden sekoittamista voidaan kuvailla kielteisenä, jos kielenkäyttäjät vertaa sekoittunutta murretta käsitykseensä aidosta, alkuperäisestä ja ulkopuolisista vaikutteista vapaasta murteesta (Mielikäinen & Palander 2014: 228–229). Suurin osa aineiston tällaisia kuvauksia käyttävistä vastaajista on asunut Lapin alueella, mutta myös esimerkin 12 Pohjois-Karjalasta kotoisin oleva vastaaja tunnistaa teoskatkelmissa käytetyt eri murrealueiden piirteet varsin tarkasti. Hän ei kuitenkaan tunnu suhtautuvan murteiden yhdistelyyn yhtä kielteisesti kuin lappilaiset vastaajat, joiden avoimissa vastauksissa ilmaistut asenteet ovat paikoin varsin jyrkkiä:

- (13) Kättilön kieli ei taida olla mitään murretta, vaikka kirjailija kovasti yrittää. [– –] Oikeastaa julkaisukelvotonta. (31/L, 40–50)
- (14) Kirjailijat eivät ehkä ymmärrä oikeinkirjoitetun murteen merkitystä, koska niin kovin usein törmää huonosti kirjoitettuun omaan murteeseen. Itselläni se menee niin tunteisiin, että en ehkä lue kyseisen kirjailijan kirjoja enää (koska hän on feikki tyyppi ja haluaa vain brassailla meän kielisellä murteella kun se on niin hieno), ja juuri meneillään olevan kirjan jätän yleensä kesken (koska, jos hän on kirjoittavinaan meän murretta, niin on myös kirjoittavinaan koko kirjan, joka siis on sitten kokonaan epäuskottava). Ja tämä kaikki tapahtuu ihan heti ensimmäisen h-virheen myötä. Joskus ko mie alan lukehmaan jotaki meän murtheela kirjotettua kirjaa, niin mie aattelen, että herratunaike olis vaikka soithauttanu mulle niin mie olisin neuvonu sitä. Nyt tärväinty koko kirja. (34/L, 40–50)
- (15) Minua ärsyttää suunnattomasti eri murteiden ”raiskaaminen”. Jos käyttää murteita, ne pitää olla ymmärrettäviä ja huomioida myös kirjoitusasu. (43/L, 50+)

Murre, joka ei noudata totuttuja konventioita, on lappilaisten vastaajien mukaan epämiellyttävää, ”julkaisukelvotonta” (esimerkki 13), ärsyttävää ja epäuskottavaa. *Kättilön* tapa yhdistellä murteita voi näyttäytyä uhkana tornionjokilaaksolaisen murteen omaleimaisuudelle (vrt. Mielikäinen & Palander 2014: 92). Pahimmillaan se voi viedä huomion tarinaan keskittymiseltä ja pilata koko lukukokemuksen jo ensimmäisestä virheestä, kuten esimerkin 14 vastaaja kuvaa. Kielteinen suhtautuminen murteiden yhdistelyyn ja keskittyminen virheisiin kielii siitä, että murre nähdään staattisena, vaalittavana kielimuotona, eikä variaation katsota kuuluvan sen kaunokirjalliseen käyttöön (vrt. Koski 2002: 53–54).

Kaikki aineistoni vastaajat eivät kuitenkaan koe *Kättilön* murteen olevan epäuskottavaa. Osalle teos onnistuu luomaan vaikutelmaa autenttisesta pohjoisen murteesta, mitä kuvaan seuraavaksi.

4.3 Konventioita rikkova mutta tutulta ja ymmärrettävältä tuntuva murre

Lapissa asuneiden vastaajien suhtautuminen *Kättilön* konventioista poikkeavaan tapaan käyttää murretta on keskimääräisesti kielteisempi kuin suhtautuminen *Everstinnan* konventioita noudattavaan murteeseen. *Kättilönkin* murre on ymmärrettävää, helppolukuista, voimakasta ja tuttua (ks. kuviota 3), mutta ei aitoa. Lapissa asuneet vastaajat kommentoivat *Kättilön* murteen tuttuutta ja ymmärrettävyyttä vertaamalla sitä itselleen tuttuun puhetapaan tai tuttavien puheeseen:

- (16) [– –] murre muistuttaa melko pitkälti omaa murrettani (6/VS, 20–30)
- (17) Kuulostaa mummon puheelta (26/L, 10–20)

- (18) Osittain murre on kohdillaan, osittain yllättäviä lapsuksia. (41/L, 40–50)
- (19) Murre on tuttu. (10/L, 50+)
- (20) Kirjailija käyttää taitavasti murretta ja ilmaisee asioita väkevästi. (18/L, 50+)

Murre muistuttaa itselle tuttua murretta (esimerkit 16 ja 17), vaikka joidenkin mukaan siinä on mukana ”yllättäviä lapsuksia” (esimerkki 18). Osalle Lapissa asuneista vastaajista (esimerkit 19 ja 20) murre vaikuttaa tutulta ja autenttiselta; kuten *Everstinnan* kohdalla, puhutaan *Kättilönkin* murteen kohdalla murteen taitavasta käytöstä ja tuttuudesta. Näin myönteiset arviot ovat aineistossa kuitenkin vähemmistössä, mitä lappilaisiin vastaajiin tulee. Suuri osa Lapissa asuneista vastaajista on kotoisin Tornion murteiden alueelta, ja sieltä tarkasteltuna *Kättilön* murre esimerkiksi vaikuttaa ”tutulta, mutta kuitenkin erilaiselta kuin jokivarren murre” (32/L, 10–20).

Vastaajat, jotka eivät ole asuneet Lapissa, arvioivat murretta eri kriteerein kuin Lapissa asuneet vastaajat. Heille *Kättilön* murre ei tunnu yhtä tutulta. Sen sijaan kymmenen adjektiiviparin kautta arvioituna kyselyn muiden kuin Lapissa asuneiden vastaajien keskiarvo (ks. kuviota 3) on *Kättilön* suhteen korkeimmillaan adjektiiveissa *aito* (ka. 5,4), *voimakas* (5,6) ja *uskottava* (5,7). *Kättilön* murre arvioidaan jopa hieman *aidommaksi* (5,4) kuin *Everstinnan* murre (5,2).

- (21) Mielestäni murre sanoja käytettiin rohkeasti ja taitavasti. (2/K, o)
- (22) en ole samalta murrealueelta, minulle tekstissä uskottava (38/KS, o)

Esimerkeissä 21 ja 22 Kainuusta ja Keski-Suomesta kotoisin olevat vastaajat kuvaavat *Kättilön* murretta ”rohkeaksi”, ”taitavaksi” ja ”uskottavaksi”. Esimerkin 22 vastaaja kommentoi murteen olevan uskottavaa, koska se ei edusta hänen oman murrealueensa murretta. Kriteerit murteen autenttisuudelle eivät ole Lapin ulkopuolelta kotoisin oleville vastaajille tiukat, mikä on ei-kielitetiilijöiden kielitetiisuudelle tyypillistä. Itselfe kaukaisia murteita ei yleensä havainnoida ja erotella toisistaan yhtä tarkasti kuin maantieteellisesti läheisiä murteita (Preston 1989: 35–39; Palander 2007: 47–48).

Kuten *Everstinnan* kohdalla, myös *Kättilöä* arvioidessaan muut kuin Lapista kotoisin olevat vastaajat keskittyvät nostamaan katkelmista esiin yksittäisiä omasta murteestaan poikkeavia piirteitä. Heille piirteet, tai ”murre sanat” (esimerkki 21), piirtävät kuvaa autenttisuudesta lappilaisesta puheesta, eikä vastauksissa juuri esiinny virheiden nimeämistä tai murteen arvottamista, joka lappilaisilla vastaajilla *Kättilön* arvioinnissa korostuu. Murre onnistuu vakuuttamaan vastaajat autenttisuudestaan ja auttamaan teoksen tapahtumien sijoittamisessa pohjoiseen:

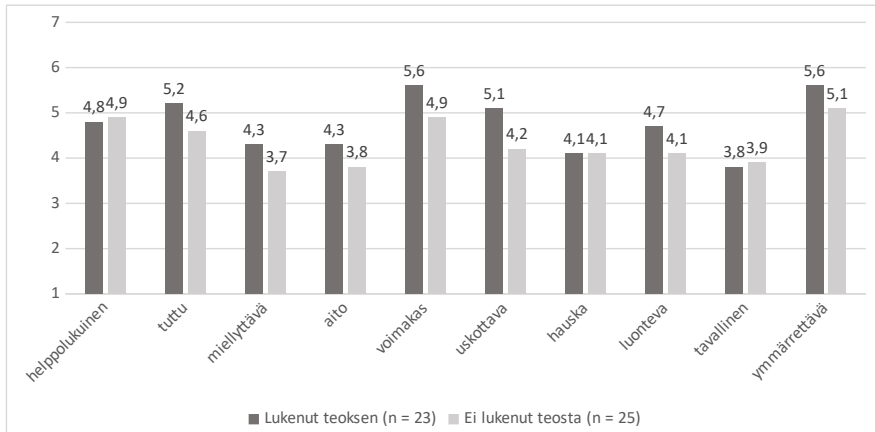
- (23) Minusta kieli sijoitti kirjan jo tapahtuma-alueelle. Kieli sopi kirjaan hyvin ja lisäsi tunnelman aitoutta. (37/PK, o)
- (24) Muistan sijoittaneeni kirjan murteen perusteella vahvasti pohjoiseen. (38/KS, o)

Vastaajien murre-suhte vaikuttaa kokemuksiin teosten murteen autenttisuudesta. Peräpohjalaismurteen idealisoitua kuvaa vaalivat vastaajat arvioivat murretta tiukasti, mutta alueen ulkopuolelta kotoisin oleville vaikutelma autenttisuudesta ei vaadi syntyäkseen samanlaista konventioiden noudattamista. Alueellinen tausta ei ole kuitenkaan ainoa murteen koettuun autenttisuuteen vaikuttava tekijä. Viimeisenä ryhmänä tarkastelen aineiston vastaajia, jotka olivat lukeneet teokset kokonaisuudessaan ja näkivät murteen muita vastaajia laajemmasta näkökulmasta.

4.4 Konventioita rikkova kirjailijan oma kieli

Kyselyn 48 vastaajasta 23 oli lukenut *Kättilön* ja 23 *Everstin* ennen kyselyyn osallistumista. *Kättilön* lukeneista 16 vastaajaa on asunut Lapin alueella ja 7 ei, ja vastaavasti *Everstin* osalta Lapissa asuneita oli 17 ja muita vastaajia 6. Näillä vastaajilla oli kontekstistaan irrotettuja katkelmia laajempi käsitys teoksissa käytetystä murteesta. Koska lukemisajankohta voi vaikuttaa kokemuksiin, tiedusteltiin kyselyssä, kuinka pitkä aika lukemisesta on. Vastaajia on yhdessä ajankohtaryhmässä pieni määrä, joten tarkempi lukemisajankohtien tarkastelu ei kuitenkaan johtaisi luotettaviin tuloksiin, joten tarkastelen lukijoita seuraavassa yhtenä ryhmänä.

Everstin osalta lukijoiden ja ei-lukijoiden välillä ei ole huomattavaa eroa siinä, miten murteen autenttisuutta arvioidaan. *Kättilön* suhteen eroja löytyy:

Kuvio 4.

Kättilön teoskatkelmien murretta kuvaavien adjektiivien saamat keskiarvot lukijoiden ja ei-lukijoiden välillä suhteessa adjektiiviparin myönteiseen ääripäähän (arvo 7) (N = 48).

Kuvio 4 pohjautuu kyselylomakkeen kysymykseen: ”Valitse vaihtoehto, joka mielestäsi kuvaa katkelmissa käytettyä murretta. Vastaa mielikuvasi perusteella – oikeita tai vääriä vastauksia ei ole. Voit halutessasi tarkentaa vastauksiasi avoimiin kenttiin.” Kuvio esittää eroja lukijoiden ja ei-lukijoiden välillä *Kättilön* arvioinneissa. Erot eivät ole suuria, mutta yleisinja on selkeä: *Kättilön* lukeneet arvioivat teoksen hiukan *tutum-*

maksi, miellyttävämmäksi, aidommaksi, vahvemmaksi, uskottavammaksi, luontevammaksi ja *ymmärrettävämmäksi* kuin ei-lukijat. 23 lukijasta 16 on asunut Lapin alueella, joten keskimääräisesti myönteisempi suhtautuminen ei selity ainoastaan murteen vie-raudella (vrt. alalukuun 4.3). Vertailtaessa *Kättilön* lukeneiden Lapissa asuneiden vastaajien arvioita niiden Lapissa asuneiden arvioihin, joille teos ei ollut etukäteen tuttu, ovat tulokset samansuuntaisia: lukijoiden arviot ovat myönteisempiä. Esimerkiksi adjektiivin *aito* keskiarvo on *Kättilön* lukeneilla Lapissa asuneilla vastaajilla 3,6 ja pelkkiin kyselylomakkeen katkelmiin arvionsa perustavilla Lapissa asuneilla 2,7. Ensimmäisessä ryhmässä on 16 vastaajaa ja jälkimmäisessä 14, joten yhden vastaajan arvion vaikutus keskiarvoon on ryhmien välillä samankaltainen. Muilla kuin Lapissa asuneilla vastaavat keskiarvot ovat *Kättilön* lukeneiden osalta 5,9 ja muiden osalta 5,2. Kaikista tiukimmin teoksen autenttisuutta tarkastelevat Lapissa asuneet ei-lukijat ja kaikista myönteisemmin sitä arvioivat muut kuin Lapissa asuneet lukijat.

Teokset lukeneilla vastaajilla oli katkelmien lisäksi taustallaan lukukokemuksen aikana syntynyt käsitys teosten juonesta, henkilöhahmoista ja teemoista. Useassa avoimessa vastauksessa korostuu kokonaisuuden merkitys:

- (25) Tarina vei niin voimakkaasti, että kieli jäi toissijaiseksi. (7/L, 20–30)
- (26) Kiinnitin enemmän huomiota henkilöhahmoihin ja sisältöön, kuin murteisiin. (30/KH, o)
- (27) Ekan alku jotain ”vääää” murretta, en muista tilannetta kirjasta. (6/VS, 20–30)
- (28) Lukemisesta sen verran aikaa, että en muista yksityiskohtia. Nyt kun luen, niin hämmentää tuo käytetty kieli. (7/L, 20–30)

Esimerkeissä 25 ja 26 vastaajat kommentoivat kielen jääneen lukiessa toissijaiseksi. Samasta ilmiöstä kertovat esimerkit 27 ja 28: *Kättilöstä* irrotetuissa katkelmissa vastaajat huomaavat ”väärän” murteen ja toteavat sen ”hämmentävän”, vaikka eivät muista kiinnittäneensä siihen lukemisen aikana huomiota. Teosta lukiessa murre toimii osana kaunokirjallista kokonaisuutta, ja kokemus murteen autenttisuudesta sekoittuu kokemukseen koko teoksen vaikuttavuudesta. Myös *Everstinnan* kohdalla monet lukijat kommentoivat aineistossa vahvaa lukukokemusta ja sitä, etteivät lukiessaan kiinnittäneet kieleen ”sen kummempaa huomiota” (6/VS, 20–30) tarinan viedessä mukanaan. Yksittäisillä kielivalinnoilla ei murteen illuusion syntymisen kannalta näytä olevan suurta merkitystä, jos teokset onnistuvat muutoin synnyttämään mielikuvan autenttisuudesta (vrt. Tiittula & Nuolijärvi 2013: 36, 76).

Murteen tehtävä kaunokirjallisuudessa on vastaajien mukaan ”sijoittaa henkilön kulttuuritausta paikalleen” (37/PK, o) sekä ”määrittää päähenkilöä” ja tuoda hänen hahmoonsa ”jonkinlaista aitoutta ja maalaisuutta” (38/KS, o). Aineistossa toistuu molempien teosten murteen kuvaaminen esimerkiksi ”ronskiksi”, ”voimalliseksi”, ”lihalliseksi”, ”raa’aksi”, ”rivoksi”, ”alkukantaiseksi” ja ”juurevaksi” – kuvauksissa nä-

kyy peräpohjalaismurteisiin niiden puhujiin liittyvien mielikuvien kautta indeksoitunut eksoottisuus (ks. Mielikäinen & Palander 2014: 106). Lukijat tuntuvat hyväksyvän molemmissa teoksissa käytetyn murteen henkilöhahmojen persoonan ja kielellisen taustan uskottavana kuvaajana. *Kättilön* kohdalla kiinnittyminen pohjoiseen onnistuu peräpohjalaismurteiden konventioista poikkeamisesta huolimatta.

Vain muutama *Kättilön* lukeutunut vastaaja mainitsee kiinnittäneensä huomiota kieleen jo lukemisen aikana. Murteen ”hieman ontuvan” käytön kerrotaan häiritsevän (48/EOS, 10–20), ja pahimmillaan yksittäinenkin virhe voi saada jättämään kirjan kesken (ks. alalukua 4.2). Verrattuna niihin kyselyn vastaajiin, jotka arvioivat teosten murteita vain tekstikatkelmien perusteella, on lukijoiden suhtautuminen konventio-poikkeamiin sallivampaa. Lukijat voivat jopa arvostaa murrerajojen ylittämistä:

- (29) Se on romaani, eikä dokumenttiteos, joten siitä on turha etsiä virheitä - toki niitäkin löytyy (6/VS, 20–30)
- (30) Murre on lähellä omaani, mutta ei sitten kuitenkaan. Tuntuu murteiden sekasotkulta. Siitä syntyy minun mielessä ihan kirjailijan oma kieli, koska en tunnista sitä miksikään puhtaaksi murteeksi. Tykkään siitä, Kettu luo kielellään oman maailman, joka sekä liittyy aikaan ja paikkaan että samalla irrottautuu siitä. (39/L, 10–20)

Esimerkin 29 vastaaja ilmaisee suhtautuvansa ”virheisiin” hyväksyvästi, sillä teos on ”romaani, eikä dokumenttiteos”. Samoin esimerkin 30 vastaaja huomaa *Kättilön* poikkeamat peräpohjalaisesta murteesta ja nimittää teoksen murretta ”kirjailijan omaksi kieleksi”. Erona alaluvussa 4.2 esittelemiini vastaajien havaintoihin *Kättilön* ”sekakielisyydestä” suhtautuu esimerkin 30 vastaaja murteiden yhdistelyyn suopeasti ja nauttii siitä. Myös adjektiiviparien arvioinnissa muutama vastaaja tuo esiin teoksen fiktiivisyyden kommentoimalla kysymykseen valittuja adjektiivipareja *epäaito – aito* sekä *epäuskottava – uskottava*: ”Täysin omansa, vertailu ei toimi” (39/L, 10–20), ”Satua, ei voi [vertailla]” (43/L, 50+). Murteen rajojen ylittäminen voi *Kättilön* lukijoille korostaa teoksen tarinallisuutta. Siinä missä *Everstinnan* konventioita noudattava murre auttaa teosta kiinnittymään ”enemmän tiettyyn aikaan ja paikkaan”, *Kättilön* kieli murteiden yhdistelyllään ”sekä liittyy aikaan ja paikkaan että samalla irrottautuu siitä” (39/L, 10–20). *Kättilön* erilaisia indeksisiä merkityksiä kantavien murrepiirteiden yhdistely voi synnyttää uuden kielen rekisterin, joka luo fiktiivisessä kontekstissa uudenlaisia rajoja autenttisuudelle.

Aineistosta hahmottuu useita osittain limittäisiä ja osittain toisistaan poikkeavia autenttisuuksia (vrt. Lacoste ym. 2014: 2–3): dialektologinen autenttisuus, sitä eri tavoin toisintavien kaunokirjallisten teosten autenttisuus sekä kielenkäyttäjien osin yhteisölliset ja osin yksilölliset autenttisuusnäkökulmat. Kielenkäyttäjien kokemus autenttisuus voi perustua murteen tuttuuteen ja pohjautua ideaaliin variaatiottomuudesta. Tuntemattoman murteen kohdalla autenttisuuden rajat ovat löyhemmät, ja autenttinen murre voi syntyä joidenkin tunnistettavien murrepiirteiden käytöstä. Lisäksi on vielä autenttisuus, joka muodostuu yhdessä kaunokirjallisen kertomuksen kanssa ja sallii murrerajojen ylittämisen ilman, että aitouden vaikutelma vaarantuu.

5 Lopuksi

Olen tässä artikkelissa tarkastellut Rosa Liksomien *Everstinnassa* ja Katja Ketun *Kättilössä* käytetyn murteen vastaanottoa. Olen peilannut teosten murretta dialektologiseen tutkimustietoon ja selvittänyt, kuinka kielenkäyttäjät suhtautuvat kielitieteellisiin perusteiden määrittävälle murteen autenttisuudelle eri tavoin uskollisiin ratkaisuihin. Tulosten perusteella autenttisuus on kielenkäyttäjille tärkeä arvo, mutta sen määritelmä ei ole yksiselitteinen. Siinä missä osa kielenkäyttäjistä vaalii variaatiottomuuteen perustuvaa ideaalia autenttisuudesta, perustaa osa arvionsa kaunokirjallisuudessa käytetyn murteen autenttisuudesta pikemminkin kielenulkoisiin ominaisuuksiin, kuten teoksen tarinan uskottavuuteen. Autenttisuuden rajat eivät ole joustamattomat, ja yhden, staattisen autenttisuuden sijaan olisikin syytä puhua useista autenttisuuksista.

Kyselytutkimuksen pohjana oli kaksi peräpohjalaista murretta kerronnassaan hyödyntävää romaania. Dialektologisesta näkökulmasta *Everstinnassa* käytetty murre on autenttista Tornion murretta, ja aineiston kielenkäyttäjät arvioivat sitä pääsääntöisesti myönteisesti. Etenkin Lapissa asuneet vastaajat arvostavat *Everstinnan* murretta ja kuvaavat sitä ”uskottavaksi”, ”luontevaksi” ja ”virheetömäksi”. Vastaajat viittaavat kirjailijan pohjoissuomalaiseen taustaan ja puhuvat murteen käytöstä ”hallitsemisena” tai ”taitamisena”, mikä vastaa ajatusta siitä, että murretta voi uskottavasti käyttää vain alueella asunut ja murteen tunteva henkilö. Näkemys heijastelee aiemman murretutkimuksen näkemystä pitkään yhdessä paikassa asuneesta, murteen vanhimmat muodot muistavasta informantista (Nuolijärvi 1988: 122; Bucholtz 2003: 399).

Kättilön murteessa on mukana muitakin kuin peräpohjalaismurteisiin dialektologisen tiedon valossa kuuluvia murrepiirteitä. Teos poikkeaa murteella kirjoittamisen kaanonista, mitä kielenkäyttäjät voivat pitää osaamattomuutena ja puutteellisena murteen hallitsemisena, vaikka poikkeaminen olisikin kirjailijan tietoisten valintojen tulosta (ks. Koski 2002: 54). Aineistoni Lapissa asuneet vastaajat poimivat *Kättilön* teoskatkelmista ”virheitä” ja kuvaavat murretta eri murteiden sekoitukseksi. Vastauksista hahmottuu vahva ideaalisen autenttisuuden ideologia: autenttisuudelle asetetaan murteen arvioinnissa suuri painoarvo, ja autenttinen murre nähdään staattisena, säännönmukaisena ja variaatiota sisältämättömänä kielimuotona. Illuusio uskottavasta peräpohjalaisesta murteesta voi rikkoutua jo ensimmäisestä virheellisestä mielletystä murrepiirteestä, tyypillisimmillään jälkitavujen *h:n* ”väärästä” paikasta. Kielteinen suhtautuminen *Kättilön* murteeseen tukee esimerkiksi Prestonin (1996: 54–59) esitystä siitä, että virheetömyyden ja säännönmukaisuuden vaatimus on tyypillinen osa ei-kielitieteilijöiden kielitietoisuutta.

Muiden kuin Lapissa asuneiden vastaajien arviot *Kättilön* murteesta ovat suopeampia. Kriteerit murteen autenttisuudelle ovat väljät, sillä murre voi olla vastaajille vieras eikä se ole heille identiteetin kannalta merkittävä kuten lappilaisille. Murrekonstruktio voi henkilökohtaisen tuttuuden sijaan muotoutua näillä vastaajilla esimerkiksi median ja kulttuurin välittämän kuvan perusteella, jolloin murteeseen itseensä voi indeksisten prosessien kautta liittyä myös kielenkäyttäjistä kertovia mielikuvia (ks. Silverstein 2003; Mielikäinen & Palander 2014: 80, 109). *Kättilön* murretta kuvataan aineistossa muun muassa ”alkukantaiseksi”, ”lihalliseksi” ja ”reheväksi”. Kuvaukset edustavat enemmän kielenulkoisia kuin -sisäisiä ominaisuuksia mutta liitty-

vät ei-lappilaisten kielenkäyttäjien mielessä pohjoiseen ja sen puhetapaan ja liittävät siten teoksen murteen paikalleen.

Suhtautumisessa *Kättilön* murteeseen on eroja myös sen mukaan, olivatko vastaajat lukeneet romaanin ennen kyselyyn vastaamista. Lukijoiden – niin Lapissa kuin muuallakin Suomessa asuneiden – asennoituminen *Kättilössä* esiintyvään murteiden yhdistelyyn on myötämielisempää kuin niiden vastaajien, jotka arvioivat murretta ainoastaan kyselyn katkelmien varassa. Lukijat kuvaavat huomionsa kiinnittyneen lukemisen aikana kielen sijaan tarinaan. Autenttisuus syntyy henkilöhahmojen, juonen ja kerronnan uskottavuudesta, ei niinkään siitä, kuinka uskollisesti teoksen murre noudattaa peräpohjalaismurteella kirjoittamisen konventioita. Totutusta poikkeava murre hyväksytään osana kirjailijan ”omaa kieltä”, jolle ei aseteta kaunokirjallisuuden kontekstissa tiukkoja vaatimuksia autenttisuudesta. Lukijat tunnistavat kaunokirjallisuuden fiktiivisen luonteen ja arvioivat *Kättilön* murretta kaunokirjallisuuden kentällä ja sen ehdoilla (vrt. Tiittula & Nuolijärvi 2013: 76).

Tutkimus osoittaa, että autenttisuuden rajat eivät ole kaikille kielenkäyttäjille yhteisiä. Ne määrittyvät kielenkäyttäjien henkilökohtaisten ja yhteisöllisten murrekonstruktioiden ja niihin liittyvän ideologisen ajattelun kautta. Jos murre on läheinen ja tärkeä osa identiteettiä, on ideologinen vaatimus muista murrepiirteistä vapaasta autenttisesta murteesta usein vahva, kuten aineistoni Lapissa asuneilla vastaajilla. Jos murre puolestaan on vieras ja kaukainen eikä siten merkittävä kielenkäyttäjän identiteetin kannalta, täytyvät autenttisuudelle asetetut kriteerit helpommin ja pienemmällä määrällä murrepiirteitä, kunhan ne vastaavat mielikuvaa pohjoisen ihmisten puheesta ja ihmisistä itsestään. Toisaalta yksilön alueellinen tausta ei yksistään selitä suhtautumista autenttisuuteen, sillä osa sellaisistakin kielenkäyttäjistä, joille murre on henkilökohtaisesti tuttu, hyväksyy konventioista poikkeavan murteen osana kaunokirjallisuutta. Näille lukijoille autenttisuus muodostuu murrepiirteiden ohella uskotavasta tarinasta ja kielen ilmaisuvoimasta. Murteen autenttisuutta tarkastellaan suhteessa kirjailijan luomaan kieleen, joka on kuin uusi kielen rekisteri omine, joustavampine autenttisuuden rajoineen.

Tulosten yleistettävyyttä voi rajoittaa peräpohjalaismurteiden puhujista ja kaunokirjallisuuden harrastajista koostuva tutkimusjoukko. Aineiston vastaajien joukossa voi kyselyn keräämiseen käytettyjen sosiaalisen median ryhmien takia olla korostuneesti yhtäältä tornionlaaksolaisen murteen puhtautta vaalivia murreharrastajia (vrt. Koski 2002: 53–54) ja toisaalta luovaa kielen käyttöä arvostavia kirjallisuusharrastajia. Myös kyselylomake, joka suuntasi vastaajien huomiota kontekstistaan irrotettujen teoskatkelmien kieleen, saattoi vaikuttaa siihen, kuinka paljon vastauksissa keskityttiin yksittäisiin kielenpiirteisiin ja esimerkiksi niiden virheellisuuden arviointiin. Tutkimuksesta kuitenkin selviää, että lukijoiden kriteerit kaunokirjallisuuden autenttisuudelle voivat poiketa dialektologisista kriteereistä ja venyttää idealisoivan autenttisuuden rajoja. Jatkossa näitä rajoja olisi hedelmällistä tutkia heterogeenisemmän vastaajajoukon ja reaaliaikaisempien lukukokemusten kautta muutoinkin kuin kyselytutkimuksen keinoin.

Kaipuu autenttisuuteen ja pyrkimys sen etsimiseen on merkittävä osa ihmisyyttä: autenttisuus linkittyy yhteisöön kuulumiseen, ihmissuhteisiin sekä henkilökohtaisten ja sosiaalisten identiteettien rakentamiseen. Kontekstilla on kuitenkin suuri merkitys

siinä, miten autenttisuutta arvioidaan. (Coupland 2014: 19; Lacoste ym. 2014: 3–4.) Normatiivista kieli-ideologiaa (ks. esim. Mäntynen, Halonen, Pietikäinen & Solin 2012) heijasteleva idea varioimattoman kielen autenttisuudesta on osa monen kielenkäyttäjän kielitietoisuutta. Autenttisuus voi kuitenkin määrittyä uudelleen esimerkiksi kaunokirjallisuuden fiktiivisessä, luovaa kielenkäyttöä ja tarinallisuutta korostavassa kontekstissa. Kirjailijan omaksi kieleksi hahmottuva vapaa murrepiirteiden yhdistely voi olla luomassa kieleen uutta rekisteriä ja laajentamassa autenttiseksi katsotun murteen rajoja.

Lähteet

Aineistolähteet

- KETTU, KATJA 2011: *Kättilö*. Helsinki: WSOY.
 LIKSOM, ROSA 2017: *Everstinna*. Helsinki: Like Kustannus Oy.

Kirjallisuuslähteet

- AGHA, ASIF 2007: *Language and social relations*. Studies in the Social and Cultural Foundations of Language 24. Cambridge: Cambridge University Press.
- BUCHOLTZ, MARY 2003: Sociolinguistic nostalgia and the authentication of identity. – *Journal of Sociolinguistics* 7 (3) s. 398–416. <https://doi.org/10.1111/1467-9481.00232>.
- COUPLAND, NIKOLAS 2003: Sociolinguistic authenticities. – *Journal of Sociolinguistics* 7 (3) s. 417–431. <https://doi.org/10.1111/1467-9481.00233>.
- 2014: Language, society and authenticity. Themes and perspectives. – Véronique Lacoste, Jakob Leimgruber & Thiemo Breyer (toim.), *Indexing authenticity. Sociolinguistic perspectives* s. 14–39. *Linguae & Litterae*. Publications of the School of Language and Literature Freiburg Institute for Advanced Studies 39. Berlin: Mouton de Gruyter.
- ECKERT, PENELOPE 2003: Elephants in the room. – *Journal of Sociolinguistics* 7 (3) s. 392–397. <https://doi.org/10.1111/1467-9481.00231>.
- 2008: Variation and the indexical field. – *Journal of Sociolinguistics* 12 (4) s. 453–476. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9841.2008.00374.x>
- HALONEN, MIA – NYSTRÖM, SAMU – PAUNONEN, HEIKKI – VAATTOVAARA, JOHANNA 2020: *Stadin syntinen s*. Helsinki: Art House.
- HERMO, RONI 2021: Muuttuva ja muuttumaton murre. Porilaiset murrepakinat kulttuuri-perinnön tuottajina ja säilyttäjinä. – *Virittäjä* 125 (1) s. 5–31. <https://doi.org/10.23982/vir.88100>.
- JOHNSTONE, BARBARA 2004: Place, globalization, and linguistic variation. – Carmen Fought (toim.), *Sociolinguistic variation. Critical reflections* s. 65–83. Oxford: Oxford University Press.
- 2011: Language and place. – Rajend Mesthrie (toim.), *The Cambridge handbook of sociolinguistics* s. 203–217. New York: Cambridge University Press.
- 2014: “100 % Authentic Pittsburgh”. Sociolinguistic authenticity and the linguistics of particularity. – Véronique Lacoste, Jakob Leimgruber & Thiemo Breyer (toim.), *Indexing authenticity. Sociolinguistic perspectives* s. 97–112. *Linguae & Litterae*. Publications of the school of language and literature Freiburg institute for advanced studies 39. Berlin:

- Mouton de Gruyter.
- 2016: Enregisterment. How linguistic items become linked with ways of speaking. – *Language and Linguistics Compass* 10 s. 632–643. <https://doi.org/10.1111/lnc3.12210>.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1998: Hjalmar Nortamon murrekertomukset ja puhutun illuusio. – Lea Laitinen & Lea Rojola (toim.), *Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta* s. 184–215. Tietolipas 160. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2021: Havaintoja kaunokirjallisuuden kielen tutkimuksen asemasta Virittäjän sivuilla viime vuosisadalla. – *Virittäjä* 125 (4) s. 572–584. <https://doi.org/10.23982/vir.103331>.
- KETTUNEN, LAURI 1940: *Suomen murteet III A. Murrekartasto*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 188. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOSKI, MAUNO 2002: Murteet muodissa. – Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.), *Äidinkielen merkitykset* s. 49–74. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 869. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KURKI, TOMMI 2007: Variaationtutkimuksen nykynäkymiä. – *Sananjalka* 49 s. 143–162.
- LACOSTE, VÉRONIQUE – LEIMGRUBER, JAKOB – BREYER, THIEMO 2014: Authenticity. A view from inside and outside sociolinguistics. – Véronique Lacoste, Jakob Leimgruber & Thiemo Breyer (toim.), *Indexing authenticity. Sociolinguistic perspectives* s. 14–39. *Linguae & Litterae. Publications of the school of language and literature Freiburg institute for advanced studies* 39. Berlin: Mouton de Gruyter.
- LEHTONEN, HEINI 2015: *Tyyliellen. Nuorten kielelliset resurssit ja kielen sosiaalinen indeksisyys monietnisessä Helsingissä*. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1333-7>.
- LYYTIKÄINEN, ERKKI – REKUNEN, JORMA – YLI-PAAVOLA, JARKKO 2013: *Suomen murrekirja*. Helsinki: Gaudeamus.
- MAKKONEN-CRAIG, HENNA – VAATTOVAARA, JOHANNA 2007: Murteiden uusi nousu. – H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.), *Suomenmuskirjallisuuden historia* 2 s. 401–411. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1112. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MANTILA, HARRI 1992: *Ei tääläkhän senthän jokhaishen sanhan hootakhan panna. Jälkitavujen vokaalienvälisen h:n variaatio peräpohjalaisissa murteissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 572. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1993: Miten ääntenmuutoksen eteneminen näkyy kaunokirjallisuuden kielessä? – *Virittäjä* 97 (4) s. 564–577.
- 2000: Lapin rajat ja murrerajat. – *Virittäjä* 104 (2) s. 188–202.
- 2004: Murre ja identiteetti. – *Virittäjä* 108 (3) s. 322–346.
- MIELIKÄINEN, AILA 2001: Kirjoitettua murretta. – *Kielikello* 4/2001. <https://www.kielikello.fi/-/kirjoitettuumurretta>.
- 2005: Matkimuksista määritelmiin. Miten murteista puhutaan? – *Sananjalka* 47 s. 98–118. <https://doi.org/10.30673/sja.86658>.
- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARJATTA 2002: Suomalaisten murreasenteista. – *Sananjalka* 44 s. 86–109. <https://doi.org/10.30673/sja.86635>.
- 2014: *Miten suomalaiset puhuvat murteista? Kansanlingvistinen tutkimus metakielestä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MÄNTYNEEN, ANNE – HALONEN, MIA – PIETIKÄINEN, SARI – SOLIN, ANNA 2012: Kieli-ideologioiden teoriaa ja käytäntöä. – *Virittäjä* 116 (3) s. 325–348.
- NIEDZIELSKI, NANCY A. – PRESTON, DENNIS R. 2000: *Folk linguistics. Trends in Linguistics. Studies and Monographs* 122. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1988: Kielenulkoisten taustamuuttujien huomioon ottaminen

- 1800-luvun ja 1900-luvun alun murretutkimuksissa. – Jyrki Kalliokoski, Pentti Leino & Pertti Pyhtilä (toim.), *Kieli* 3 s. 117–160. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- PAASI, ANSSI 1986: *Neljä maakuntaa. Maantieteellinen tutkimus aluetietoisuuden kehittymisestä*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 8. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- PALANDER, MARJATTA 2005: *Muu suomi karjalaisten silmin*. – Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 56–90. *Studia Carelica Humanistica*. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- 2007: Alueellisen taustan vaikutus murrekäsityksiin. – *Virittäjä* 111 (1) s. 24–55.
- 2011: *Itä- ja eteläsuomalaisten murrekäsitykset*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PIIPPO, IRINA – VAATTOVAARA, JOHANNA – VOUTILAINEN, EERO 2016: *Kielen taju. Vuorovaikutus, asenteet ja ideologiat*. Helsinki: Art House.
- PRESTON, DENNIS R. 1989: *Perceptual dialectology. Nonlinguists' views of areal linguistics*. *Topics in Sociolinguistics* 7. Dordrecht: Foris Publications.
- 1996: Whaddayaknow? The modes of folk linguistic awareness. – *Language awareness* 5 (1) s. 40–74.
- RAPOLA, MARTTI 1969 [1947]: *Johdatus Suomen murteisiin*. Tietolipas 4. Kolmas painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SILVERSTEIN, MICHAEL 2003: Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life. – *Language and Communication* 23 s. 193–229. [https://doi.org/10.1016/S0271-5309\(03\)00013-2](https://doi.org/10.1016/S0271-5309(03)00013-2).
- TAMMILEHTO, LAURA 2020: "Nyt tärväinty koko kirja". *Kaunokirjallisuudessa käytetyn murteen hahmottaminen ja koettu autenttisuus*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202010267517>.
- TIITTULA, LIISA – NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2013: *Puheen illuusio suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1401. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TUOMI, JOUNI – SARAJÄRVI, ANNELI 2018: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- VAATTOVAARA, JOHANNA 2009: *Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1224, Tiede. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2012: Spatial concerns for the study of social meaning of linguistic variables. An experimental approach. – *Folkmålsstudier* 50 s. 175–209.
- VIINIKKA, JENNI – VOUTILAINEN, EERO 2013: Ääniä ilmassa, merkkejä paperilla. Puhutun ja kirjoitetun kielen suhteesta. – *Kielikello* 3/2013. <https://www.kielikello.fi/-/aania-ilmassa-merkkeja-paperilla-puhutun-ja-kirjoitetun-kielen-suhteesta>.
- VIRTARANTA, PERTTI 1946: *Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria I. Konsonantit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 230. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Perceived authenticity of dialect in literary works

The article examines the perceived authenticity of dialects used in literature. Authenticity, which has long been a central part of the ideological thinking related to dialects, can also be demanded of the use of dialect in literary works. By means of survey research, this article analyses the reception of two novels that use the dialects of Peräpohjola, Katja Kettu's *Kättilö* ('The Midwife', 2011) and Rosa Liksom's *Everstinna* ('The Colonel's Wife', 2017), from the perspective of authenticity. The research material consists of 48 responses to an online survey. To determine what kind of ideological thinking related to authenticity is involved in the evaluation of dialect in the context of fiction, the article compares the views of language users on the dialect authenticity of the works to the dialectological authenticity of the specific dialect. The study represents sociolinguistics and adheres to the idea of dialects as socially constructed, representing the post-structuralist concept of space.

Based on an analysis of the data, several attitudes towards authenticity can be identified. Survey respondents largely considered the dialect used in *Everstinna*, which from a dialectological point of view represents the authentic Peräpohjola dialect, to be authentic. The dialect used in *Kättilö* contains dialect features that, in the light of dialectological knowledge, are not associated with the Peräpohjola dialects. The respondents' attitudes towards deviating from the conventions of the written dialect are varied. For respondents from somewhere other than Lapland, the dialect is convincing, but for respondents from Lapland, the dialect's 'mistakes' make it inauthentic. Attitudes are also affected by how familiar respondents are with the novel: respondents who have read *Kättilö* beforehand, including respondents from Lapland, are more accepting of deviation from convention and see it as a part of the author's 'own language'.

The paper reveals that the limits of authenticity are not shared among all language users. They are determined in relation to language users' dialect constructions, which are partly individual and partly collective, and related ideological thinking. The limits of authenticity can be versatile within the fictional context of literature, where authenticity arises not only from dialect features themselves but also from the credibility of the story. In this case, a dialect that deviates from the conventions of written dialect may be creating a new register within the language – a register that expands the boundaries of what can be considered authentic within a given dialect.

Murteen koettu autenttisuus kaunokirjallisuudessa

Artikkeli tarkastelee kaunokirjallisuudessa käytetyn murteen koettua autenttisuutta. Autenttisuus on pitkään ollut keskeinen osa murteisiin liittyvää ideologista ajattelua, ja sitä voidaan vaatia myös fiktiivisten teosten murteelta. Artikkelissa analysoidaan kahden peräpohjalaismurteita hyödyntävän romaanin, Katja Ketun *Kättilön* (2011) ja Rosa Liksomien *Everstinnan* (2017), vastaanottoa autenttisuuden näkökulmasta kyselytutkimuksen keinoin. Tutkimusaineisto koostuu 48 vastauksesta sähköiseen kyselyyn. Artikkelissa verrataan kielenkäyttäjien näkemyksiä teosten murteen autenttisuudesta murteen dialektologiseen autenttisuuteen ja selvitetään, millaista autenttisuuteen liittyvää ideologista ajattelua murteen arviointiin kaunokirjallisuuden kontekstissa liittyy. Tutkimus edustaa sosiolingvistiikkaa ja kiinnittyy jälkistrukturalistista tilakäsitystä edustavaan ajatukseen murteista sosiaalisina konstruktioina.

Aineistosta hahmottuu analyysin perusteella useita tapoja suhtautua autenttisuuteen. *Everstinnassa* käytetty murre, joka on dialektologisesta näkökulmasta autenttista peräpohjalaismurretta, tuntuu autenttiselta myös kyselyn vastaajien näkökulmasta. *Kättilön* murteessa on läsnä muitakin kuin peräpohjalaismurteisiin dialektologisen tiedon valossa liitettyjä murrepiirteitä, ja vastaajien suhtautuminen totutuista kirjoitetun murteen konventioista poikkeamiseen vaihtelee. Muualta kuin Lapista kotoisin oleville vastaajille murre on uskottavaa, mutta Lapissa asuneille vastaajille murteen ”virheet” tekevät siitä epäautenttista. Asenteisiin vaikuttaa myös teoksen tunteminen: *Kättilön* etukäteen lukeneet vastaajat, myös Lapissa asuneet, suhtautuvat konventiopoikkeamiin myönteisemmin ja hyväksyvät ne osana kirjailijan ”omaa kieltä”.

Tutkimus osoittaa, että autenttisuuden rajat eivät ole kaikille kielenkäyttäjille yhteisiä. Ne määrittävät suhteessa kielenkäyttäjien osin henkilökohtaisiin ja osin yhteisöllisiin murrekonstruktioihin ja niihin liittyvään ideologiseen ajatteluun. Autenttisuuden rajat voivat joustaa kaunokirjallisuuden fiktiivisessä kontekstissa, jossa autenttisuus syntyy murrepiirteiden ohella tarinan uskottavuudesta. Tällöin murteella kirjoittamisen konventioista poikkeava murre voi olla luomassa kieleen uutta rekisteriä, joka laajentaa autenttiseksi katsotun murteen rajoja.

Kirjoittajan yhteystiedot:
etunimi.sukunimi@tuni.fi

Kirjoittaja on suomen kielen väitöskirjatutkija Tampereen yliopistossa.